

TARİHİ MEDRESELERİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ: ERZURUM ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

Re-Functioning Historical Madrasas: Erzurum Double Minaret Madrasa

Dr. Öğretim Üyesi. Serkan SİPAHİ

Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Erzurum/Türkiye
ORCID: 0000-0002-5684-8671

Arş.Gör. İrem Cansu YALÇIN

Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Erzurum/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7480-0156

Cite As: Sipahi, S. & Yalçın, İ.C. (2021). "Tarihi Medreselerin Yeniden İşlevlendirilmesi: Erzurum Çifte Minareli Medrese", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(46): 1195-1210.

ÖZET

Kültürel mirasın önemli öğelerinden biri olan mimari ürünlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Mimari yapılar, yapıldığı dönemin yapım tekniği, yapı malzemesi, toplumun sosyal ve ekonomik durumu gibi özelliklere ilişkin bilgiler aktarmaktadır. Dolayısıyla bu yapılar geçmişini doğru algılayıp yorumlayabilmemize katkı sağlamaktadır.

Tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olan Erzurum kenti; Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devleti için de önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Selçuklu mimarisinin en dikkate değer yapı türlerinden biri medreselerdir. Selçuklu devleti geleneğinde önemli bir yere sahip olan vakıflar yolu ile sosyal ve kültürel yapıların inşa edilmesi kültürünün bir sonucu olarak Erzurum'da Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılan Çifte Minareli Medrese de dönemin Anadolu'sunda önemli bilim merkezlerinden biridir. Medrese, Selçuklu devletine ait kültürün ve tarihin gelecek nesillere aktarılmasında önem taşımaktadır.

Yapıların gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde ulaştırılabilmesi ve korunması amacıyla farklı müdahale yöntemleri uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan yeniden işlevlendirme, zaman içerisinde özgün işlevini kaybeden yapıların korunabilmesi için sıkça tercih edilmektedir. Çifte Minareli Medrese de zamanla özgün işlevini yitirmiş ve yeniden işlevlendirilerek varlığını sürdürülmüştür. Günümüzde halen ayakta kalmayı başaran ve Selçuklu dönemi mimarisine ışık tutulmasında büyük bir role sahip olan Çifte Minareli Medrese, kentin en çok ziyaret edilen mimari eserlerinden bir tanesidir.

Çifte Minareli Medrese'nin tarih içerisinde yapılışından itibaren geçirdiği değişimler ve aslının korunarak restorasyon çalışmaları kapsamında yapılan yeniden işlevlendirilme sonucunda aslını ne kadar koruduğu ise ayrı bir tartışma konusudur. Bu çalışmanın amacı da Çifte Minareli Medrese'nin tarihi süreçte geçirmiş olduğu mimari değişimler ve müze olarak yeniden işlevlendirilmesinin irdelenmesidir. Bu kapsamda medresenin tarihi önemi, mekânsal açıdan mimarisi ve günümüzdeki durumu gibi konular tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Çifte Minareli Medrese'nin geçirmiş olduğu mimari değişimler ortaya konularak yapının değişimler sonucu ana kimliğinin ne kadar bozulduğu; sürecin sonunda yeniden işlevlendirme çalışmasının yapıyı ne kadar etkilediği üzerine tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Çifte Minareli Medrese, Anadolu Selçuklu Dönemi, Müze, Yeniden İşlevlendirme

ABSTRACT

It is of great importance that architectural products, which are one of the important elements of cultural heritage, are protected and passed on to future generations. It conveys information about architectural structures, construction technique of the period, building materials, social and economic status of the society. Therefore, these structures contribute to our ability to perceive and interpret the past correctly.

The city of Erzurum, which has been an important settlement center throughout history; It has also been an important settlement center for the Seljuk and Anatolian Seljuk state. One of the most remarkable building types of Seljuk architecture is madrasahs. The Double Minaret Madrasa, which was built in Erzurum during the Anatolian Seljuk State as a result of the culture of building social and cultural structures through foundations, which has an important place in the tradition of the Seljuk state, is also one of the important science centers in Anatolia of the period. This madrasa is important for the transfer of the culture and history of the Seljuk state to future generations.

Different intervention methods are applied in order to ensure that the buildings can be delivered to the next generations in a healthy way and to protect them. Re-functioning, one of these methods, is frequently preferred in order to protect structures that have lost their original function over time. The Double Minaret Madrasa also lost its original function over time and was able to survive by being re-functionalized. The Double Minaret Madrasa, which still survives today and has a great role in shedding light on the architecture of the Seljuk period, is one of the most visited architectural works of the city.

How much the Double Minaret Mederia has preserved its original as a result of the changes it has undergone in history since its construction and its re-functioning within the scope of restoration works is a matter of discussion. The aim of this study is to examine the architectural changes that the Double Minaret Madrasa has undergone in the historical process and its re-functioning as a museum. In this context, issues such as the historical importance of the madrasa, its spatial architecture and its current situation were discussed. As a result of the study, the architectural changes that the Double Minaret Madrasa has undergone are revealed and the structure has been damaged as much as its main identity as a result of the changes; At the end of the process, determinations were made on how much the re-functioning study affected the building.

Keywords: Erzurum, Double Minaret Madrasa, Anatolian Seljuk Period, Museum, Re-functioning

1. GİRİŞ

Selçuklu devleti Anadolu'ya yerleştikten sonra hemen bir birlik kuramamış; geleneksel Türk idare tarzı olan yarı federatif imparatorluk yolunu benimsemiştir. Bu şekilde mahalli idare kolaylaştırılmıştır (Arık, 1969).

Özellikle Selçuklu devletinin devlet politikası olarak iç ve dış ticareti geliştirmeye yönelik ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması konusunun benimsenmesinin; bu yönetim tarzının desteklenmesinde etkili olduğu söylenebilir (Kucur, 2009).

Selçuklu devletinin bu politika ve yönetim yapısı ile Anadolu'da kurulan devletçiklerden bir tanesi de Saltuklu devletidir (Arık, 1969). Devletin içerisinde yer alan Erzurum kalesi ve Erzurum şehri, birinci derecede ehemmiyetli yolların düğüm noktasında bulunması ve mevkiinin müdafaaya elverişli olması sayesinde, tarihinin devamı boyunca bazen askeri, bazen de ticari ehemmiyeti ön planda gelmek üzere büyük bir rol oynamıştır (Solmaz, 2010).

Selçuklu Devleti ile birlikte gelişen şehirler incelendiğinde Selçuklu sultanlarının, Orta Asya ve İran Türk-İslâm devlet geleneği mirasından gelen vakıf yoluyla sosyal yardım ve kültürel hizmet kurumları yaptırma politikalarının mekânsal ürünleri olarak; Anadolu kentlerinin hukuk, tıp, matematik, astronomi, felsefe ve edebiyat eğitimi veren medreseler, sağlık ve eğitim kurumları işlevindeki dârü's şifâlar gibi sosyal-kültürel amaçlı kamusal hizmet yapıları ile donatıldığı bilinmektedir (Özcan, 2010). Darü's şifalar dışında medrese yapılarının da kentsel gelişim sürecinde mekânsal ve işlevsel açıdan yönlendirici-biçimlendirici niteliği, Orta Asya ve İran Türk-İslâm kentlerinden Selçuklu kentlerine aktarıldığı gibi (Alkan, 1985), Selçuklu dönemi sonrasında biçimlendirilen Osmanlı dönemi kentlerinde de gözlemlenebilmektedir (Cantay, 2002).

Selçuklular, Hıristiyan-Bizans egemenliğinden devraldıkları Anadolu kentlerinde sosyal-kültürel kent yaşamının gelişmesini sağlamanın ötesinde, İslâmî eğitimin devlet denetiminde Sünnî felsefesi üzerinden yayılmasını hedefleyen bir din politikası benimsemişlerdir (Turan, 1953: 531-564, Lapidus, 1995: 305, Cahen, 2000: 207-222). Bu din politikasının ise Selçuklu Devleti'nde medreselerin inşaa edilmeye başlanmasına neden olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, Selçukluların Orta Asya ve İran Türk-İslâm devlet geleneğinin mirası olarak, gezici hekimleri ya da tabipleri, Anadolu kentlerinde görevlendirmelerinin ötesinde dârü's şifâ, maristân, dârü's sıhhâ ve dârü'l âfiye olarak adlandırılan tıp okulu ve sağlık hizmet kurumu işlevinde medreseler-sağlık kuruluşları inşa ettikleri de bilinmektedir (Özcan, 2010).

2 yüzyıl boyunca bir yandan Bizanslılar diğer yandan Haçlılarla savaşmak zorunda kalan Anadolu Selçukluları bu dönemde mimarlık alanında fazla eser verememiştir (Kuran, 2012: 258). Ancak en parlak dönemin yaşandığı 13. yüzyılda, bugün birçoğu ayakta kalan ve hemen hepsi buldukları yerin simgesi haline gelen cami, minare, medrese, kervansaray, han, saray, köşk, kümbet, türbe gibi birçok yapı inşa edilmiştir. Özellikle bu yüzyılda sultanlık yapan ve şehir plancısı olarak da nitelendirilen I. Alaeddin Keykubad, güzel görünümlü kentler oluşturmak amacıyla, Konya, Sivas, Kayseri, Antalya, Erzurum gibi yerleşimlerin planlanması ve yapıların inşasında bizzat yol gösterici olmuştur (Seyirci, 1987: 64).

Selçuklulardaki medrese kültürü Anadolu Selçuklu Devleti'nde de devam ettirilmiştir. Anadolu Selçuklu medreseleri plan türüne göre açık avlulu ve kapalı avlulu olarak iki grupta incelenmektedir. Kapalı avlu tipindeki medreselere Afyon Boyalıköy Medresesi, Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, Konya Karatay Medresesi, Afyon Çay Taş Medresesi, Erzurum Yakutiye Medresesi örnek verilebilir. Bu tip medreselerde avlu üzerinde avluyu kapatacak bir kubbe bulunmaktadır. Açık avlulu medreselere örnek olarak ise Sivas Keykavus Şifahanesi, Kayseri Huand Hatun ve Erzurum Çifte Minareli Medrese sayılabilir.

Erzurum Şehri önemi itibari ile Selçuklu Devleti içerisinde merkez şehirlerden bir tanesidir. Bu nedenle Anadolu Selçuklu devleti zamanında yapılmış medreseler dönemin önemli eğitim merkezlerindedir. Şehirde bulunan Yakutiye ve Çifte Minareli Medrese Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılmış; günümüze ulaşan önemli eserlerdendir.

Kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biri olan miras yapıları, yapıldığı dönemin mimari özellikleri, yapı malzemeleri ve yapım teknikleri, yapıldığı toplumun sosyal-ekonomik düzeyi hakkında değerleri içermektedir (Konsa, 2015 aktaran Yalaz ve Yıldız, 2020: 106). Günümüzdeki çağdaş koruma anlayışına göre, tarihi kültürel miras olarak nitelendirilen yapı ve yapı gruplarının özgün değerleri, mimari, estetik, yapısal ve kültürel özellikleri korunarak özgünlük değerlerinden ödün vermeden gelecek kuşaklara aktarılmalıdır (Yalaz ve Yıldız, 2020: 107). Korumanın en doğru yaklaşımlarından biri "kullanarak koruma" (Tapan, 2007 aktaran Yıldız ve Asatekin, 2016: 161) olduğundan etkin ve sürekli koruma, özgün işlevlerini yitiren yapıların yapıldığı dönemin özellikleriyle bağdaşan ve günümüz koşullarına uygun yeni işlevle yaşatılması ile sağlanmaktadır (Özer, 1979 aktaran Yıldız ve Asatekin, 2016: 161). Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların ve alanların gelecek nesillere aktarılması, fiziksel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, yapıların ve alanların yeniden değerlendirilerek kültürel ve ekonomik ortama katkı sağlanması ve mevcut

çevrenin güzelleştirilerek kentin ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla gerekli bir uygulamadır (Aydın ve Şahin, 2018: 65). Yapıların yeniden kullanımıyla, yapılar yıkılmaya karşı korunurken, çevresel açıdan da pek çok yarar sağlanmakta ve en önemlisi tarihi kültürel miras topluma kazandırılmaktadır (Yaldız, 2010 aktaran Yalaz ve Yaldız, 2020: 106).

Yeniden işlevlendirme yapılırken; yapının bulunduğu konum, mekânsal oluşumu, kapladığı hacim, yeni işleve uygunluğu, özgünlüğünün zarar görmemesi ve yeni işlevin estetik, kültürel ve tarihsel yönden değerinin önüne geçip geçmeyeceği konuları dikkate alınmalıdır. Müdahale kararları verilirken, yapının mimari ve estetik özelliklerini değiştirecek ve geri dönülemez uygulamalardan kaçınılmalıdır (Altınoluk 1998: 22 aktaran Aydın ve Şahin, 2018: 66). Mevcut yapının özellikleri değiştirilmeden, yapıdan maksimum derecede yararlanılmalıdır (Uğursal, 2011: 20)

Günümüzde yeniden işlevlendirilerek varlığını hala devam ettirebilen birçok yapı grubu mevcuttur. Bu yapı gruplarında özgün işlevi medrese olan ve günümüzde farklı işlevler için kullanılan yapılar da bulunmaktadır. Kayseri Sahabiye Medresesi'nin kitapçılar çarşısı (Yaldız ve Asatekin, 2016); İstanbul'daki Cafer Ağa Medresesi'nin Türk El Sanatları Atölyesi (Tekin, 2018); Konya Akşehir Taş Medresesi'nin Taş Eserler Müzesi (Ertaş, 2017) olarak kullanılması bu yapılara örnektir. Erzurum'daki Anadolu Selçuklu devleti zamanında yapılmış olan Çifte Minareli Medrese de günümüzde yeniden işlevlendirilerek kullanılan yapılar arasındadır.

Literatür incelendiğinde Erzurum Çifte Minareli Medrese ile ilgili mevcut çalışmaların genellikle yapının süslemeleri (Ayduslu, 2011; Aydın, 2012; Ayduslu, 2013) üzerine yazıldığı; medresenin çeşitli yönleriyle tanıtımının yapıp döneminin medresesi ile karşılaştırması (Ünal, 1989); yapım tarihi (Gürbüz, 2004); restorasyonda ortaya çıkan bulgular (Gündoğdu, 2015) üzerine de çalışmalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Çifte Minareli Medrese için birçok rölöve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları ve farklı raporlar oluşturulmuş olmasına karşın bu bilgileri toparlayıcı ve tarihsel süreç içerisinde irdeleyen ve yeniden işlevlendirmeye birlikte tarihsel gelişimini ortaya koyan bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır.

Bununla birlikte farklı çalışmalarda yeniden işlevlendirilen yapılar irdelenmiştir. Yeniden işlevlendirilen yapılar irdelenirken Tablo 1.'de de görüldüğü gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmektedir;

- ✓ Eroğlu ve Yıldız, 2006'da yaptıkları çalışmada işlev dönüşümü yapılabileceği önerisinde buldukları yapıyı plan özellikleri, malzeme ve teknik özellikler, bezeme özellikleri, cephe özellikleri, tamirat ve tadilat, yapıya önerilmiş veya uygulanmış işlevler, yapının bugünkü durumu ve bozulma nedenleri başlıkları ile ele almıştır.
- ✓ Yaldız ve Asatekin, 2016'da yaptıkları çalışmada ele aldıkları yapının yeni işlevine adaptasyonunu mekânsal analiz yöntemiyle değerlendirirken yapının mekan boyutu, biçimi, mekânlar arası ilişkileri, mekanları oluşturan özgün öge ve elemanların durumu, yapının plan ve sirkülasyon şemasının yeni işlev fonksiyonları ile uygunluğu başlıkları ile analiz etmiştir.
- ✓ Ertaş, 2017'de yapmış olduğu çalışmada yeniden işlevlendirilen yapıyı plan, malzeme ve süsleme özellikleri ve yapının müzeye dönüştürülme süreci yönünden ele almıştır.
- ✓ Tekin, 2018'de yapmış olduğu çalışmada yeniden işlevlendirilen medreselerin değişen mimari özelliklerini planlamadaki, cephe anlayışındaki ve diğer değişiklikler başlıkları ile irdelenmiştir.
- ✓ Yalaz ve Yaldız, 2020'de yapmış oldukları çalışmada yeniden kullanım bakış açısıyla yapıdaki yapısal müdahaleleri plan şeması, taşıyıcı sistemi, yapı elemanları ve servis sistemlerine müdahale başlıkları ile irdelenmiştir.
- ✓ Başgül ve İlerisoy, 2021'de yaptıkları çalışmada yeniden işlevlendirme kapsamındaki müdahaleleri planlamada, strüktür sisteminde, tesisat ve aydınlatmada, donatı elemanlarında ve yakın çevre düzenlemesindeki müdahaleler başlıklarında irdelenmiştir. Aynı zamanda inceledikleri yapının yeni işlevinin sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel yönden değerlendirilmesini de irdelenmiştir.

Tablo 1. Yeniden İşlevlendirilen Yapıları Değerlendiren Bazı Çalışmalarda Yapıların İrdelenildiği Başlıklar

Makale Bilgisi	İrdelenen Kriterler
Eroğlu ve Yaldız (2006).	Plan Özellikleri, Malzeme ve Teknik Özellikler, Bezeme Özellikleri, Cephe Özellikleri, Tamirat ve Tadilat,

	Yapıya Önerilmiş veya Uygulanmış İşlevler, Yapının Bugünkü Durumu ve Bozulma Nedenleri
Yaldız ve Asatekin (2016).	Mekân Boyutu, Biçim, Mekânlar Arası İlişkileri, Mekânları Oluşturan Özgün Öge ve Elemanların Durumu, Yapının Plan ve Sirkülasyon Şemasının Yeni İşlev Fonksiyonları ile Uygunluğu
Ertaş (2017).	Plan, Malzeme ve Süsleme Özellikleri Yapının Müzeye Dönüştürülme Süreci
Tekin (2018).	Planlamadaki, Cephe Anlayışındaki Diğer Değişiklikler
Yalaz ve Yaldız (2020).	Plan Şeması, Taşıyıcı Sistem Yapı Elemanları Servis Sistemlerine Müdahaleler.
Başgül ve İlerisoy (2021).	Planlamada Müdahaleler, Strüktür Sisteminde Müdahaleler, Tesisat ve Aydınlatmada Müdahaleler, Donatı Elemanlarında Müdahaleler, Yakın Çevre Düzenlemedeki Müdahaleler.

Bu çalışma kapsamında ise incelenen Çifte Minareli Medrese plan analizi, cephe analizi, yapı malzemeleri, mimari ekler, avlu düzenlemesi ve çevre düzenlemesi başlıkları altında değerlendirilecektir.

2. ÇALIŞMA ALANI ve YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı: Çifte Minareli Medrese

Çifte Minareli Medrese ya da diğer adı ile Hatuniye Medresesi Erzurum il merkezi Yakutiye ilçesinde Tebriz Kapı olarak adlandırılmış semtte bulunmaktadır. Tebriz Kapı semti adı tarihsel süreç içerisinde oluşmuş bir isimdir. Erzurum kenti tarihte İpek yolu üzerinde bulunmakta olan bir kenttir(Mandeville, 1987). XIV. yüzyılın başlarında İtalya üzerinden İran veya Hindistan'a gitmek için genellikle, deniz yolu ile Trabzon'a ve buradan kara yoluyla köprübaşı merkezlerden Erzurum'a ve oradan da dünyanın ticaret merkezi konumundaki Tebriz'e ulaşıldığı bilinmektedir. İpek Yolu ticareti münasebetiyle bağlantılı olunan mahaller, şehrin giriş kapılarına isimlerini vermişlerdir. Şehrin kuzeyindeki daha ziyade ticarî faaliyetlerin yoğun olduğu Gürcü-kapı, Gürcistan ve Revan yolunun girişiydi. Kalenin doğusundaki Tebriz-kapı, İran yolu üzerinde olan kapıdır. Şehrin bir diğer girişi Erzincan-kapı'nın ise Anadolu ile bağlantılı olduğu yapılan literatür taramasında görülebilir (Pamuk, 2006).

Şekil 1. Çifte Minareli Medrese'nin Bulunduğu Yakutiye İlçesi ve Erzurum'un Yeri

Çifte Minareli Medrese ile ilgili farklı yapım tarihi iddiaları mevcut olmakla birlikte tam yapım tarihi bilinmemektedir. Medresenin kitabesinin mevcut olmaması; vakfiyesinin bulunamamış olması, inşa tarihi hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamış olması yapım tarihinin tam olarak bilinmiyor olması nedenleri olarak sıralanabilir. Medresenin yapım tarihi ile ilgili iddialar 9. Yy.'dan 14. Yy.'a kadar çeşitlenmektedir (Bakırcı, 1981). Farklı iddialar ile Medrese mimarisi, süslemeleri gibi konular mimarlık ve sanat tarihi

bakımından incelendiğinde Çifte Minareli Medrese'nin 1277-1296 yılları arasında yapılmış olabileceği ifade edilmektedir (Işık, 2009: 33).

İki katlı, açık avlulu ve dört eyvanlı olan medrese Anadolu'nun en büyük medresesi olarak bilinmektedir (Beygu, 1936: 116; Kuran, 1969: 117-120; Ünal, 1973: 85; Ünal, 1978: 354; Tuncer, 1986: 34; Ünal, 1989: 49; Ünal, 1992: 26; Aslanapa, 1993: 152). Medrese kabaca 3 bölümde incelendiğinde; Medrese bölümü, güney uçta kümbet ve bu iki bölümü bağlayan eyvandan oluştuğu söylenebilmektedir (Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, 2006: 11). Medresenin, kale sur duvarlarından faydalanılarak yapıldığı görüşü yaygındır (Karamağaralı, 1971: 227, Tuncer, 1986: 28). Türbesi ise var olan bir dehlizin güney ucuna eklenmiştir (Karamağaralı, 1971: 225). Yapı kesme taştandır. Bununla birlikte taç kapının her iki yanındaki minareleri tuğladandır. Taç kapı hizasına kadar, taş kaide üzerinde yükselen minareler, on altı dilimli gövdeye sahiptir (Bakirer, 1981: 484).

Tarihsel önemi ve mimari özellikleri ile oldukça değerli bir yapı olan Çifte Minareli Medrese günümüzde halen ayakta kalmayı başarmıştır. Yapının varlığını devam ettirmesinde yeniden işlevlendirilmesi önemli bir etkidir. Bu bağlamda yapının süreç içerisinde geçirmiş olduğu mimari değişiklikler ve müze olarak yeniden işlevlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

2.2. Yöntem

Yapılan tespit çalışmasında literatür taraması ve yerinde gözlem tekniği kullanılarak yapıdaki değişiklikler ve yapının mevcut durumu irdelenmiştir (Yalaz ve Yıldız, 2020). Çalışmanın ilk aşamasında yapı hakkında genel bilgiler verilmiş; farklı tarihlerdeki işlevleri açıklanmıştır. Devamında yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ulaşılarak kat planları şematize edilmiştir. Restitüsyon projesi ve raporları incelenerek yapının orijinal hali ile ilgili bilgi verilmiştir. Farklı dönemlerde çizilen ve şematize edilen planlar ile tablo oluşturularak bu planlar irdelenmiştir. Restitüsyon projesi ve raporlar doğrultusunda son proje olduğu öğrenilen restorasyon projesi ile yapının planları, malzemesi ve mimari ekleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan projelere ve raporlara Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden ulaşılmıştır.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında İncelenecek Kriterler ve İrdelenen Örnek Alındığı Geçmiş Çalışmalar

Makale Bilgisi	İrdelenmek Üzere Alınan Kriterler
Eroğlu ve Yıldız, 2006; Yıldız ve Asatekin, 2016; Ertaş, 2017; Tekin, 2018; Yalaz ve Yıldız, 2020; Başgül ve İlerisoy, 2021	Plan analizi
Eroğlu ve Yıldız, 2006; Tekin, 2018	Cephe analizi
Eroğlu ve Yıldız, 2006; Ertaş, 2017, Yalaz ve Yıldız, 2020	Yapı malzemeleri
Tekin, 2018, Yalaz ve Yıldız, 2020	Mimari ekler
Tekin, 2018	Avlu düzenlemesi
Başgül ve İlerisoy, 2021	Çevre düzenlemesi

Sonuç olarak makale kapsamında Tablo 2.'de görüldüğü üzere Çifte Minareli Medrese plan analizi, cephe analizi, yapı malzemeleri, mimari ekler, avlu düzenlemesi ve çevre düzenlemesi başlıkları altında değerlendirilmiş; zaman içindeki değişimi ve yapının güncel durumu ifade edilmiştir.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Tarihi süreçte medrese çok sayıda hasar görmüştür ve buna bağlı olarak onarımı yapılmıştır. Bu onarımların hepsinin belirlenmesi kayıtlar nedeniyle mümkün görülmemektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 19). Yarım bırakılmış olduğu bilinen medresenin minarelerinin şerefe üzerleri günümüze ulaşamamıştır ve şerefe üzerine ilişkin yeterli görsel, gravür vb. kaynak bulunamamıştır. Bu nedenle minarelerin petek ve külah kısımlarının biçim, form ve boyutları hakkında fikir üretmek zorlaşmaktadır. Yapının restitüsyonuna referans olabilecek kesin bilgiler bulunmamaktadır ve kümbetin bulunduğu bazı bölümlerin ortadan kalkmış olmasına karşın yapı oldukça sağlam şekilde günümüze ulaşmayı başarmıştır. Geçirdiği onarımlar da yapının ana kimliğine fazla zarar vermemiştir (Özerol, 2008: 37). Osmanlı Padişahlarından 4. Murat'ın emri ile bir süre "Tophane" olarak kullanılan yapı, sonrasında "Kışla" olarak kullanılmıştır. 1942-1967 yılları arasında "Erzurum Müzesi" olarak kullanılmıştır (Rölöve Raporu, 2007). 2006 yılında yayınlanan rapora göre yapının bir sergi yapısı olarak işlevlendirilmesi düşünülmüştür (Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, 2006: 31). 2007 yılında yayınlanan rölöve raporunda mevcutta çay bahçesi ve resim sergi salonu olarak kullanıldığı ve Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğüne medresenin müze binası için yapılmasının uygun görüldüğü ifadesi yer almaktadır (Rölöve Raporu, 2007). 2010 tarihinde onaylanan (25.08.2010 gün ve 1932 sayılı karar) yeni işlev projesi bir vakıf eserleri müzesi olarak tasarlanmıştır (Işık ve Yeğin, 2010: 2). Günümüzde

çizilmiş olan son restorasyon projesine göre yapının hem müze hem de sergi salonu olarak hizmet verdiğini söylemek mümkündür (URL-1, 2021).

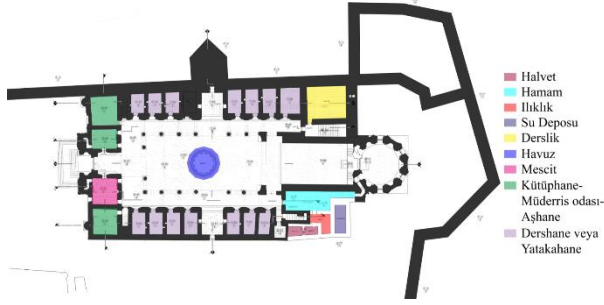
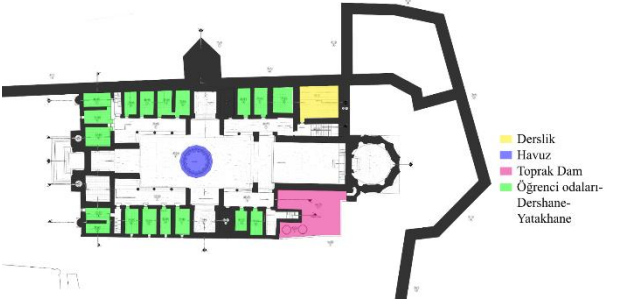
3.1. Plan Analizi

Yapı üzerindeki izlerin ve kalıntıların, sözlü ve yazılı kaynaklar ile belgelerin, fotoğraf ve gravürlerin, yapının benzeri yapıların incelenmesiyle ve mimari mantık-kurgu içerisinde çizilmiş olan restitüsyon projesi Tablo 3.'te görülmektedir. Tabloda yer alan restitüsyon projesi Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden (2021) alınan restitüsyon projesi üzerinden şematize edilmiştir ve yine proje üzerinde belirtilen ve öyle olduğu düşünülen mekân isimleri için lejant oluşturulmuştur.

Medresenin güney tarafında bulunan ana eyvanın her iki tarafında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mekânların işlevi tanımlanamamıştır. Fakat mekânları yerinde gören Haşim Karpuz, güneybatıdaki mekânın bir hamam olabileceğine işaret etmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 24). Temel izlerinin bulunduğu bu kısımda yapılan araştırma kazılarında medrese öğrencilerinin kullanmış olduğu ve medresenin güneybatı revakından bir kapı ile girilen soyunmalık, ılıkılık ve iki adet sıcaklık halvet odası ile tuvaletlerden oluşan hamam bulunduğu dair ipuçları elde edilmiştir (Işık, 2009: 99).

Kümbetin sağ tarafında yani medresenin güneydoğu cephesinde temel izleri planda seçilebilen büyükçe bir dersliğin olduğu da ifade edilmektedir. Ancak bu mekânların kat yükseklikleri ve güney cepheye bakan kısımlarının nasıl olabileceği konusunda bir netlik bulunmamaktadır (Işık, 2009: 95). Girişin yanında bulunan küçük mekânın üst örtüsünün kubbe olması nedeniyle tarihinde mescid olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kuzey taraftaki diğer üç odanın ise kütüphane, müderris odası ve aşhane olabileceği de ileri sürülmektedir (Ünal, 1989:14 aktaran Karpuz ve Eravşar, 2008: 17). Zemin kattaki hücrelerin dersane veya yatakhane olarak; üst kattaki hücrelerin ise öğrenci odaları olarak dersane veya yatakhane olarak tasarlandığı söylenmektedir (Işık, 2009: 62).

Tablo 3. Çifte Minareli Medrese'nin Restitüsyon Projesi

	
Restitüsyon Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)	Restitüsyon Projesi 1. Kat Planı (Arşiv, 2021)

Medresenin farklı zamanlarda çizilmiş rölöve ve restorasyon projelerine ilişkin tablo oluşturulmuştur. Tablo 4.'de Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan ulaşılan farklı tarihlere ait rölöve ve restorasyon projeleri şematize edilmiştir (Arşiv, 2021). Tablodaki projeler incelendiğinde avlu tasarımının zaman içinde değişim gösterdiği görülmektedir. 2007 yılında yazıldığı düşünülen bir restorasyon raporunda yapının bir dönem Erzurum Üniversitesine bağlı el sanatları araştırma ve geliştirme merkezi olarak kullanılacağı tezi üzerine hazırlanan projesi olduğu bahsi geçmektedir (Pehlivanoğlu, 2007). Bahsi geçen projenin Aralık 1999 yılında çizilmiş olan restorasyon projesi olduğu düşünülmektedir. Atölye mekânlarının yoğun olduğu projede yönetim ve eğitim birimleriyle beraber sergi-satış alanı ve kafe birimlerinin de olduğu görülmektedir.

Karpuz ve Eravşar 2008 tarihli Erzurum Çifte Minareli Medrese Mimarlık Tarihi raporunda restorasyon sonrasında yapıya verilmesi gereken işlevin yapının mimari ve kültürel kimliğine zarar vermemesi gerektiğini dolayısıyla da ticari amaçlı bir işlevden kaçınılması daha çok kamu eksenli bir işlev düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 26).

Vakıf eserleri müzesi olarak tasarlanan yeni işlev projesi (Işık ve Yeğin, 2010: 2) 2010 tarihinde onaylanmıştır (Uzman Raporu, 2020: 4). Projede sergi alanlarının ve toplantı salonunun bina kapsamında ele alınmasının kültürel amaçlı kullanımı destekleyeceği öngörülmüştür. Bunun yanında yapı içindeki kafeteryanın da hem Erzurumlular hem de ile gelen ziyaretçiler için sosyalleşme mekânı olması planlanmıştır (Işık ve Yeğin, 2010: 3). Aynı zamanda projeye göre yapıda hediyelik eşya, kültürel satış, kütüphane gibi birimler de bulunmaktadır.

Yapı için çizilen son proje olduğu düşünülen on birinci Revize Restorasyon projesinde artık yapının tam anlamıyla müze ve sergi salonu amaçlı kurgulandığını söylemek mümkündür. Zira yapının üst katının neredeyse tamamının sergi salonu olarak kullanıldığı da görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Çifte Minareli Medrese'nin Farklı Yıllara Göre Çizilmiş Rölöve ve Restorasyon Projeleri

Kasım 1998 Tarihli Rölöve Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)	Kasım 1998 Tarihli Rölöve Projesi 1. Kat Planı (Arşiv, 2021)
Aralık 1999 Tarihli Restorasyon Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)	Aralık 1999 Tarihli Restorasyon Projesi 1. Kat Planı (Arşiv, 2021)
2010 Tarihli Yeni İşlev Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)	2010 Tarihli Yeni İşlev Projesi 1. Kat Planı (Arşiv, 2021)
Kasım 2015 Tarihli 11. Revize Restorasyon Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)	Kasım 2015 Tarihli 11. Revize Restorasyon Projesi 1. Kat Planı (Arşiv, 2021)

3.2. Cephe Analizi

Kuzey cephe: Simetrik bir anlayışla ele alınan cephede taç kapı merkez kabul edildiğinde kapının doğu ve batı kanatlarında benzer nitelikte süslemeler görülmektedir. Cephenin her iki tarafında da yarım daire formunda payandalar bulunmaktadır. Cephenin doğusunda çeşme nişi batısında ise pencere nişi görülmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 4). Eski gravürler incelendiğinde cephenin doğu tarafındaki sur duvarı kuzeye doğru uzanmaktadır fakat yol genişletme çalışmalarında bu duvar tamamen yıkılmıştır (Ünal, 1989:4 aktaran Karpuz ve Eravşar, 2008: 4). Cephenin en dikkat çekici kısmı taç kapısıdır. Üzeri mukarnaslı bir kasvara ile örtülü olan taç kapı iki tarafında simetrik olarak yükselen minareleri ile orantılıdır. Her iki minare de şerefe seviyesinden yıkılmıştır. Eski gravürler incelendiğinde yapının sadece minarelerinden birisinin şerefe üstünde devam ettiği resmedilmiştir (Karpuz ve Eravşar, 2008) (Resim 1).

Güney cephe: Medresenin türbe ile ortak olan cephesi, çokça tahrip olmuş ve onarım geçirmiştir. Bu sebeple özgün durumunu belirlemek zorlaşmaktadır (Karpuz ve Eravşar, 2008: 4). Bu cephede kümbet dışında cephenin tüm özgün kısımları yıkılmıştır (Işık, 2009: 94). Kümbetin tüm dış cepheleri ile üst örtüsü orijinal yapısını muhafaza edebilmiş durumdadır. Bu bölümlerin yapı malzemeleri, yapım tekniği, süsleme programları ve yapı tarzı tümüyle orijinal olup değişik zamanlarda onarım amaçlı küçük müdahaleler yapılmıştır (Işık, 2009: 95). Cephenin çevresinde bazı yapı kalıntıları görülmektedir ve bu kısımda 1978 yılında Ömer Yörükoğlu tarafından sistemli olmayan bir kazı çalışması yapılmıştır. Kazı sırasında ortaya çıkarılan ve hangi döneme ait olduğu bilinmeyen bazı temel kalıntıları halen görülmektedir. Kazı sırasında ortaya çıkarılan bu kalıntılar sonraki yıllarda belirli bir yüksekliğe getirilerek temeller doldurulmuştur (Karpuz ve Eravşar, 2008: 4) (Resim 2).

Resim 1. Çifte Minareli Medrese Mevcut Kuzey Cephe (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

Resim 2. Çifte Minareli Medrese Mevcut Güney Cephe (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

Doğu Cephe: Cephe kenti çevreleyen dış kale sur duvarlarından bir bölümünü ortak olarak kullanmaktadır (Karpuz ve Eravşar, 2008: 3). Sur duvarlarının kuzey ve güney istikametinde devam ettiği mevcut izlerden ve görsel kaynaklardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sur duvarlarının günümüze ulaşmayan bir kısmının çeşitli sebeplerle yıkılmış ya da sökülmiş olduğu bilinmektedir (Işık, 2009: 94). Cephenin ortasındaki beşgen planlı kule, sur duvarının kulelerinden birisidir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 3) (Resim 3).

Batı Cephe: Yapının uzun cephelerinden birisi olan ve günümüzde homojen tek düze bir duvar görünümüne sahip olmasına karşın cephenin farklı bölümlerinde bulunan küçük mazgal pencerelerle cepheye hareket kazandırılmıştır. Ayrıca cephenin üst bölümünde belirli aralıklarla yerleştirilmiş küçük çörtlenler de yer almaktadır (Karpuz ve Eravşar, 2008: 4) (Resim 4).

Resim 3. Çifte Minareli Medrese Mevcut Doğu Cephe (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

Resim 4. Çifte Minareli Medrese Mevcut Batı Cephe (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

3.3. Yapı malzemeleri

Yapının inşaatında farklı malzemelerin bir arada kullanıldığı, onarımlar sırasında özgün malzeme dışında farklı malzemeler ile onarım ve ilave eklerin yapıldığı tespit edilmiştir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 1). Medresede yapı malzemesi olarak ağırlıklı olarak taş kullanıldığını söylemek mümkündür (Resim 5 ve 6). Bununla beraber minarede sırlı tuğla ve çini kullanılmıştır (Işık, 2009: 43). Çiniler mozaik çini tekniğinde uygulanmıştır (Karpuz ve Eravşar, 2008: 2) ve onuncu restorasyon kararlarında çinilerden dökülenlerin tamir

edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 25). Pencerelemin demir korkulukları yapının özgün halinde olmayıp sonradan eklenmiştir, yapı tonozlarının üst örtüsünde ise kurşun malzemesinin kullanıldığı görülmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 2).

Resim 5. Çifte Minareli Medrese (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

Resim 6. (Kişisel Arşiv, Eylül 2020)

Restitüsyon projesi ve günümüz projesi incelendiğinde yapılan ekler ve yıkılmalar genel hatlarıyla Tablo 5.'de gösterilmeye ve detaylı olarak da mimari ekler başlığı altında açıklanmaya çalışılmaktadır.

Tablo 5. Çifte Minareli Medrese'nin Restitüsyon ve 11. Restorasyon Projesi

<p>Restitüsyon projesi zemin kat planı (Arşiv, 2021)</p>	<p>Kasım 2015 Tarihli 11. Revize Restorasyon Projesi Zemin Kat Planı (Arşiv, 2021)</p>

3.4. Mimari Ekler

Yapıya verilen yeni işlev gereği güneydoğu cephesinde yapılan ek mekân ve merdivenin ilk olarak Aralık 1999 tarihindeki restorasyon projesinde görülmektedir. Bu restorasyon projesinde zemin katta wc ve mutfak; üst katta wc ve hademe odası olarak kurgulanan ek mekânın da ilerleyen dönemlerde ve halen elektrik mekanik tesisat odası olarak işlevlendirildiği bilinmektedir (Tablo 6.).

2009 yılında yazılan teknik izah raporunda medresenin iklimlendirme merkezi, jeneratör odası, trafo merkezi gibi teknik ihtiyaçların yerleştirilebileceği bir mekân bulunmadığından söz edilmektedir (Işık, 2009: 125). Dolayısıyla bu mekânın 2009'lu yıllardan sonra elektrik mekanik tesisat odası olarak işlevlendirildiği düşünülmektedir.

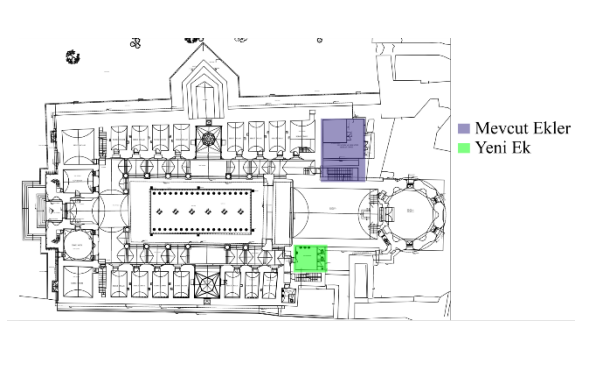

Yapının üst kat revaklarına ulaşımı sağlamak için yapının kuzeyindeki üst kata çıkışı sağlayan merdivenler hala mevcudiyetini korumaktadır. Fakat zaman içerisinde güneybatı tarafındaki merdivenin üst sahanlığının yıkıldığı ve güneydoğu tarafındaki merdivenin ise tamamen yok olduğu ve günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir (Özerol, 2008: 27). Bu bölümlere ulaşmak amacıyla merdivenlerin yeniden oluşturulması uygun görülmüştür (Özerol, 2008: 28). 2009 yılında yazılan teknik izah raporuna göre o tarihlerde üst kata çıkabilmek için güney duvarına dışarıdan seyyar bir merdiven kullanmak gerekmekteydi (Işık, 2009: 57) dolayısıyla merdivenin 2009'lu yıllardan sonra eklendiği düşünülmektedir. Aynı raporda merdivenin krom ve cam malzemeler kullanılarak yapılacağı da ifade edilmektedir (Işık, 2009: 131).

Tablo 6. Çifte Minareli Medrese Güneydoğu Cephesi Mimari Eklere

	
Aralık 1999 Tarihli Restorasyon Projesi (Arşiv, 2021)	Çifte Minareli Medrese (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

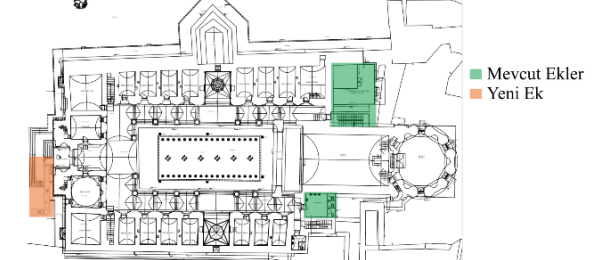
Medresenin projeleri incelendiğinde Tablo 7.'de görülen diğer ekin güneybatı cephesinde ilk olarak 2010 tarihinde yapıldığı düşünülmektedir. Ek mekânın ilk halinden itibaren wc olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Tablo 7. Çifte Minareli Medrese Güneybatı Cephesi Mimari Ek

	
Kasım 2015 Tarihli 11. Revize Restorasyon Projesi (Arşiv, 2021)	Çifte Minareli Medrese (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

Medresedeki bir diğer ek yapının kuzey cephesinde giriş için tasarlanan engelli rampasıdır. Henüz uygulanmamış olan bu ekin mevcut restorasyon sonucunda uygulanmış olacağı düşünülmektedir (Tablo 8.).

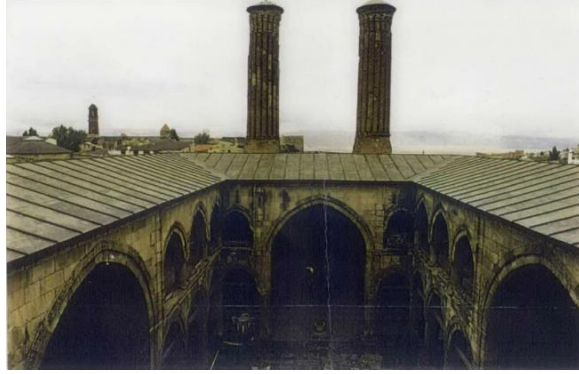
Tablo 8. Çifte Minareli Medrese Kuzey Cephesi Engelli Rampası Eki

	Henüz uygulanmadı.
Kasım 2015 Tarihli 11. Revize Restorasyon Projesi (Arşiv, 2021)	

Mimari eklerden bir diğeri yapının çatısıdır. Resim 7'de medresenin çatısının ilk halinin düz toprak dam (Işık, 2009: 93) şeklinde olduğu görülmektedir. 1976 restorasyonunda (Arşiv, 2021) çatı yapısını çevresel etkenlere karşı korumak amacıyla bakır levha (Resim 8) ile kaplanmıştır (Işık, 2009: 93).

Resim 7. Ulu Camiden Medresenin Görünüşü (Walter Danny, 1960 Aktaran Karpuz ve Eravşar, 2008)

Resim 8. Çifte Minareli Medrese Metal Çatı Görünüşü (Koruma Kurulu Fotoğraf Arşivi, 1999)

Yapılan bir diğer ek güney cephesinde bulunan kümbetin girişinin de olduğu derin eyvan ile ilişkilidir. Eyvanın, eski fotoğraflarda (Resim 9) yıkılmış durumda olduğu ve sadece yan duvarlarının bir kısmının ayakta olduğu net bir şekilde görülebilmektedir (Işık, 2009: 98). 1970'li yıllarda Vakıflar Genel müdürlüğü tarafından onarım çalışmalarında eyvanın tonozu ve eyvan önündeki kemeri yeniden yapılmıştır (Ünal, 1989:9 aktaran Karpuz ve Eravşar, 2008: 12). Eyvanın üst örtü tonozunun tümüyle yenilenerek tamamlandığı, yan duvarlarının büyük ölçüde yenilenerek onarıldığı görülebilmektedir (Resim 10). Bu tamamlamaların ve yenilemelerin mevcut izler esas alınarak yapılmış olduğundan orijinale uygun veya yakın olduğu söylenebilir (Işık, 2009: 98).

Resim 9. Avludan Görünüş (Walter Danny, 1960 Aktaran Karpuz ve Eravşar, 2008: 11)

Resim 10. Avludan Görünüş (Öcal, Nisan 2021)

Tüm bunlarında yanında yapının bazı kısımlarında yapılan güçlendirme ekleri de görülmektedir (Resim 11 ve 12).

Resim 11. Çifte Minareli Medrese Güçlendirme Örnekleri (Kişisel Arşiv, Eylül 2020)

Resim 12. Çifte Minareli Medrese Güçlendirme Örnekleri (Kişisel Arşiv, Nisan 2021)

3.5. Avlu düzenlemesi

2008 yılında yazılan mimarlık tarihi raporunda avlunun ortasında muhtemelen özgün nitelikleri olan bir havuz olduğu ve 2008'li tarihlerde mevcut havuzun özgün olmayıp yapıya sonradan eklendiği ifade

edilmektedir (Karpuz ve Eravşar, 2008: 8). Günümüzde mevcut olmayan bu havuzun orijinal form, boyut ve malzemesi konusunda net bir bilgi verilememekle (Işık, 2009: 96) beraber 1977 yılında yapılan sondaj çalışmalarında avlu ortasındaki havuzun yonca yaprağı biçimli olduğu da ifade edilmektedir (Özerol, 2008: 37). 2014 yılındaki altıncı revize restorasyon raporuna göre avlunun orta kısmının yeşil alan düzenlenecek şekilde toprak zemin olarak bırakılması önerilmektedir (Altıncı Revize Restorasyon Raporu, 2014).

Aynı zamanda eski görseller ile günümüz hali karşılaştırıldığında doğu ve batı cephelerinde bulunan ana evyanların cephelerinin geçmişte kapalı olduğu (Resim 13); günümüzde ise açık olduğu görülmektedir (Resim 14 ve 15). Bu durumla ilgili yazılı bir belgeye henüz rastlanılmamış olup görsel üzerinden yorum yapılmaktadır.

Resim 13. Avlu Görünüşü (Walter Bachmann, 1913 Işık, 2009: 24)

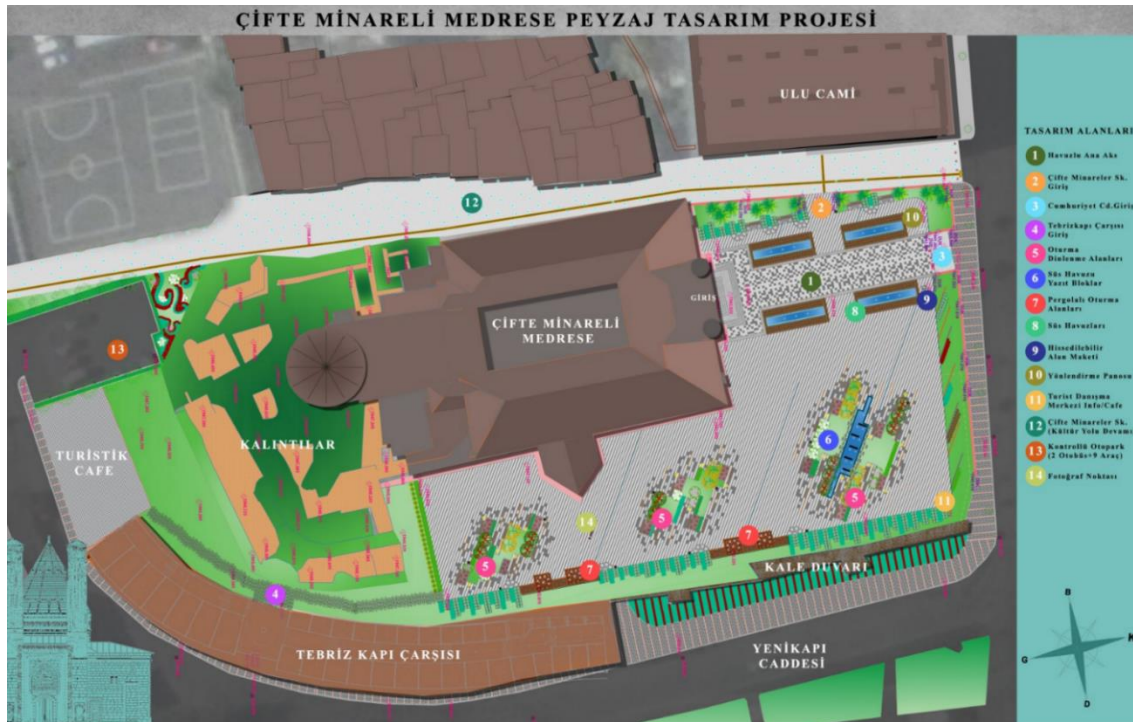
Resim 14. Avlu Görünüşü (Walter Danny, 1960 Aktaran Işık, 2009: 27)

Resim 15. Avlu Görünüşü (Kişisel Arşiv, Eylül 2020)

3.6. Çevre düzenlemesi

27.10.2016 gün 2387 sayılı karar doğrultusunda yapı için çizilen peyzaj tasarım projesi uygun görülmüştür (Uzman Raporu, 2020: 7). Projeye koruma kurulu arşivinden ulaşılmıştır. Proje incelendiğinde yapının kuzey cephe bahçesinde havuzlu bir giriş aksı, kuzeydoğu ve doğu cephe bahçesinde oturma dinlenme alanları ve yine doğu cephesinde pergolalı oturma alanlarının kurgulandığı görülmektedir (Resim 16).

Resim 16. 2016 Yılında Onaylanan Çifte Minareli Medrese Peyzaj Tasarım Projesi (Koruma Kurulu Proje Arşivi, 2021)

Peyzaj projesi kapsamında tasarlanıp uygulanan güncel bahçe ve mobilya tasarımlarının bir kısmı Resim 17-18-19-20'de görülmektedir.

Resim 17. 1 numaralı havuzlu ana aks ve 8 numaralı süs havuzları (Kişisel arşiv, Nisan 2021)

Resim 18. 5 numaralı oturma dinlenme alanları (Kişisel arşiv, Nisan 2021)

Resim 19. 6 numaralı süs havuzu yazıt bloklar ve dinlenme alanı (Kişisel arşiv, Nisan 2021)

Resim 20. 7 numaralı pergolalı oturma alanları (Kişisel arşiv, Nisan 2021)

4. SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti'nden günümüze kalan önemli eserlerden birii olan Çifte Minareli Medrese'nin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği mimari dönüşümü ve yeniden işlevlendirme ile yapılan restorasyonu bu çalışma kapsamında irdelenmiştir. Yapılan irdeleme ile plan, cephe, malzeme, mimari ekler ile avlu ve çevre düzenlemesine yönelik bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Yapının planı ile ilgili olarak, güney kısmında yer alan bölümün tarihsel süreç içerisinde yıkılarak günümüzde üzerinde kesin tanımlamaya elverişli olmadığı; üzerinde ancak tahminler yürütülebildiği söylenebilir. Bununla birlikte yapının genel anlamda plan karakterini koruduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde gelinen noktada ise yeniden işlevlendirme ile yapılan müze dönüşümü plan karakteristiğine sadık kalınarak gerçekleştirilmiştir.

Süreç içerisinde yapının kuzey cephesi üzerinde yer alan taç kapı ve giriş bölümü diğer cephelere göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte cephelerde tahribat ve değişimlerin fazla olduğu görülmektedir.

Yapının onarım süreçlerinde özgün malzemeler dışında farklı malzemeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan çini ve mozaiklerin yanı sıra şerefenin üst kısmında tuğla kullanımı; pencere kısmında yer alan demir korkuluklar gibi farklı malzeme kullanımları dikkat çekmektedir.

Yapılan eklerin ise yapı üzerinde net olarak ayırt edilebildiği görülmektedir. Bu durumun dönemsel analizin rahat yapılabilmesi açısından uygun bir anlayış olduğu söylenebilir.

Yapının avlu ve çevresinde gerçekleştirilen düzenlemelerin ise yapıya saygı duyan nitelikte, yapı ile uyumlu ve yapının yaşatılmasına katkıda bulunan düzenlemeler olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak süreç içerisinde bazı bozulmalar olsa da Çifte Minareli Medrese'nin günümüzde ayakta kalan kısımları ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin anlaşılmasında tarihi belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle yapının korunarak gelecek nesillere aktarılması; yapının zaman içerisinde bozulan kısımlarının ise aslına uygun bir biçimde düzenlenerek en iyi şekilde korunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıncı Revize Restorasyon Raporu. (2014). Erzurum Çifte Minareli Medrese 2011-2014 Yılları Restorasyonu İş Güncel Restorasyon Raporu.
- Alkan, A. (1985). "Mevlevilik ve Mevlânâ Külliyesinin Konya Şehrsel Gelişmeleri İçindeki Yeri", I. Milli Mevlânâ Kongresi. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay. 205-212.
- Arık, R. (1969). Erzurum'da İki Cami.
- Arşiv. (2021). Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Proje Arşivi
- Aslanapa, O. (1993). Türk Sanatı, İstanbul.
- Aydın, T. (2012). "Erzurum Çifte Minareli Medrese Taş Süsleme Örnekleri", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23): 101-107.
- Aydın, A., & Şahin, Ö. (2018). "Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya Yorgi Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü", Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (17), 63-75.
- Ayduşlu, N. (2011). "Anadolu'da Tek Örnek: Rölyef Tuğlalı Çini Mozaik (Erzurum Çifte Minareli Medrese)", Ekev Akademi Dergisi, 15(49):141-151.
- Ayduşlu, N. (2013). "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Çinileri ve Özellikleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2):59-76.
- Bakırer, Ö. (1981). Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu'da Tuğla Kullanımı, Metin: I. Ankara.
- Başgöl, M., & İlerisoy, Z. Y. (2021). "Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Yapı Örneği; Kırşehir Cacabey Cami Analizi", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 163-182.
- Beygu, A. Ş. (1936). Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul.
- Cahen Claude (2000). Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cantay, G. (2002). Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eroğlu, B., & Yaldız, E. (2006). "Kültür Mirasının Sürekliliği İçin Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 315-340.
- Ertaş, Ş. (2007). "Konya Akşehir Taş Medresesinin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü", Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD), 2(2), 1-17.
- Gündoğdu, H. (2015). "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Son Restorasyonunda Ortaya Çıkan Yeni Bulgular", Restorasyon Yıllığı Dergisi, 10, 36-44.
- Gürbüz, O. (2004). "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin yapım tarihi ve bânîsi hakkında yeni bir yaklaşım", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 25, 145-160.
- Işık, M. P. (2009). Erzurum Çifte Minareli Medrese Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Mühendislik Hizmetleri Projeleri, Teknik İzah Raporu.
- Işık, M. P. & Yeğin, M. (2010). Çifte Minareli Medrese Erzurum Vakıf Eserleri Müzesi Yeniden İşlevlendirme Projesi Raporu.
- Karamağaralı, H. (1971). "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Bazı Mülâhazalar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3.
- Karpuz, H. & Eravşar, O., (2008). Erzurum Çifte Minareli Medrese Mimarlık Tarihi Raporu.
- Kişisel arşiv, (2020). Erzurum Çifte Minareli Medrese Fotoğraf Arşivi, Eylül 2020.
- Kişisel arşiv, (2021). Erzurum Çifte Minareli Medrese Fotoğraf Arşivi, Nisan 2021.
- Koruma Kurulu Fotoğraf Arşivi. (1999). Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu 05.02.1999 Gün ve 919 Sayılı Karar Eki.

- Kucur, S. S., (2009). “Selçuklular (Anadolu Selçuklularında Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat)”, TDV İslam Ansiklopedisi, C:36
- Kuran, A., (1969). Anadolu Medreseleri, I. Cilt, Ankara.
- Kuran, A., (2012). Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Lapidus Marvin Ira (1995). A History of Islamic Societies. London: Cambridge University Press.
- Mandeville (1987). Sir John Mandeville, Travels of Sir John Mandeville, trans. by C. W. R. D. Moseley, Middleses, Penguin Books.
- Öcal, M. (Tarihi bilmiyorum). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/cifte-minareli-medrese> Erişim Tarihi: 27.04.2021.
- Özcan, K. (2010). Erken Dönem Anadolu–Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri. Bilig, Güz 2010, sa, 55.
- Özerol, M. E. (2008). Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi Sanat Tarihi Raporu.
- Pamuk (2006). Bilgehan Pamuk, XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Pehlivanoglu, M. (2007). Erzurum Çifte Minareli Medrese Restorasyon Raporu.
- Rölöve Raporu. (2007). Erzurum Çifte Minareli Medrese Rölöve, Restorasyon Raporu, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü.
- Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu. (2006). Erzurum Çifte Minareli Medrese Rölöve, Restitüsyon, İnşaat, Makina ve Elektrik Projeleri Yapım İşı, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü.
- Rölöve, Restorasyon Raporu. (2007). Erzurum Çifte Minareli Medrese, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü.
- Seyirci, M., (1987). Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, Antalya 2. Selçuklu Semineri Bildiriler ve Seçkiler, Antalya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Antalya
- Solmaz, G. (2010). “Orta Çağda Erzurum Kalesi”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (12).
- Tekin, B. H. “İstanbul’daki Mimar Sinan Eseri Yeniden İşlevlendirilmiş Medreselerin Yeni İşlev Gereği Değişen Mimari Özellikleri”, El-Cezeri Journal of Science and Engineering, 5(2), 331-345.
- Turan, O. (1953). “Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak”, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı. 531–564.
- Tuncer, O. C. (1986). Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar, Ankara.
- Uğursal, S. (2011) “Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: “İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- URL-1, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/cifte-minareli-medrese> Erişim Tarihi: 27.04.2021.
- Uzman Raporu. (2020). Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne. Erzurum.
- Ünal, R. H. (1973). “Erzurum ili dâhilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme”, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı: 6, Erzurum.
- Ünal, R. H. (1978). Çifte Minareli Medrese ve Yakutiye Medresesi’nin Tanıtılması, Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı IV. Kitap “Çeşitli Konular”, Ankara.
- Ünal, R. H. (1989). Çifte Minareli Medrese (Erzurum), Ankara.
- Yalaz, E. T., & Yıldız, E. (2020) “Yeniden Kullanım Sonrası Yapısal Müdahalelerin Değerlendirilmesi: Tantavi Ambarı Örneği”, Artium, 8(2), 105-117.
- Yıldız, E., & Asatekin, N. G. (2016). “Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi”, Metu Journal of the Faculty of Architecture, 33(2).

Yaldız, E., & Asatekin, N. G. (2016). “Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında İşlevsel Adaptasyonun, Mekânsal Analiz Yolu İle Değerlendirilmesi; Kayseri Sahabiye Medresesi”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 11(21), 89-112.